

UDC: 343.268.3(045)(575.1)

TIBBIYOT XODIMLARI TOMONIDAN O'Z VAZIFALARINI BAJARMASLIK JINOYATINING KELIB CHIQUISH SABABLARI VA UNGA IMKON BERGAN SHART-SHAROITLAR

Haydarov Shuhratjon Djumayevich,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası
dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)

ORCID: 0000-0002-8188-7410

e-mail: Xaydarovshuxrat@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining kelib chiqish sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlarga oid masalalar bayon etilgan. Shuningdek, tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining bugungi kunda respublikamizda yildan yilga o'sib borayotganligi, bu esa ushbu jinoyatlarga qarshi kurash tizimini yanada takomillashtirish zarurati mavjudligi asoslangan. Bundan tashqari, tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining sabablari shartli ravishda umumiy va maxsusga ajratib o'rganilgan hamda olimlarning fikrlari tahlil qilingan. Shu bilan bir qatorda, maqolada tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining umumiy sabablariga uning sodir etilishiga turtki bo'lgan obyektiv sabablar, jumladan, tibbiyot xodimlarining kasb yuzasidan vazifalarni lozim darajada bajarishni ta'minlashga oid qonunchilik normalaridagi kamchiliklar, aholiga xizmat ko'rsatish sohasida tegishli ruxsat beruvchi yoki taqiq o'rnatuvchi tizimlarni huquqiy ta'minlash darajasining yetarli emasligi, aholi ongida tibbiy bilimlar sayozligi, mavjud ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy vaziyat, ayrim munosabatlarning yetarli darajada tartibga solinmaganligi kabi holatlar borligi ham asoslangan. Maqolada tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyati uchun javobgarlik nazarda tutilgan qonunchilik normalarini takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: jinoyat, bemor, tibbiy yordam ko'rsatmaslik, tibbiyot xodimi, kasb yuzasidan vazifalarni bajarmaslik, ijtimoiy xavfli qilmish, ehtiyotsizlik, jinoiy javobgarlik, shikast yetkazish, bemorga yordam ko'rsatmaslik, maxsus qoidalar, xavf ostida qoldirish, beparvolik, jazo.

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО НЕНАДЛЕЖАЩЕМУ ИСПОЛНЕНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ МЕДИЦИНСКИМ ПЕРСОНАЛОМ

Хайдаров Шухратжон Джумаевич,

доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент
кафедры «Уголовное право, криминология и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются причины преступности ненадлежащего исполнения служебных обязанностей медицинским персоналом и условия, при которых это

допускается. Основаниями изучения данного направления является то, что преступность, связанная с ненадлежащим исполнением служебных обязанностей медицинским персоналом, в нашей стране растет из года в год, а значит, существует необходимость дальнейшего совершенствования системы борьбы с этими преступлениями. Кроме того, причины совершения преступления ненадлежащего исполнения медицинским персоналом своих обязанностей условно разделены на общие и частные, проанализированы мнения ученых. Также в статье рассматриваются общие причины состава преступления ненадлежащего исполнения служебных обязанностей медицинским персоналом, объективные причины, повлекшие его совершение, в том числе недостатки в законодательстве по обеспечению надлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским персоналом, недостаточный уровень юридического обеспечения соответствующих разрешительных или запретительных систем в сфере оказания государственных услуг, отсутствие медицинских знаний у населения, сложившаяся социально-экономическая и правовая ситуация связана и с неурегулированностью подобных случаев. В статье представлены предложения и рекомендации по совершенствованию правовых норм, предусматривающих ответственность медицинского персонала за ненадлежащее исполнение своих профессиональных обязанностей.

Ключевые слова: преступление, больной, неоказание медицинской помощи, медицинский работник, невыполнение профессиональных обязанностей, общественно опасное деяние, неосторожность, уголовная ответственность, причинение вреда, неоказание помощи больному, особые правила, создание опасности, небрежность, наказание.

THE REASONS AND THE CONDITIONS FOR THE CRIME OF NON-PERFORMANCE OF DUTIES BY MEDICAL PERSONNEL

Shukhratjon Jumaevich Khaydarov
Acting Associate Professor of the Department
of Criminal law,
Criminology and Fight against Corruption,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article discusses the reasons for the crime of non-performance of duties by medical personnel and the conditions under which this is allowed. The article is also based on the fact that the crime of non-performance of duties by medical personnel in our country is growing from year to year, which means that there is a need to further improve the system of combating these crimes. In addition, the reasons for committing a crime of improper performance by medical personnel of their duties are divided into general and private, and the opinions of scientists are analyzed. The article discusses the general reasons for the crime of improper performance of duties by medical personnel, the objective reasons that led to its commission, including shortcomings in the legislation to ensure the proper performance of professional duties of medical staff, insufficient level of legal support of appropriate permitting or prohibition systems in the field of public services, lack of medical knowledge in the population, the current social, economic and legal situation, the existence of some unregulated cases are also analyzed. The article presents suggestions and recommendations for improving legal norms that provide for the responsibility of medical personnel for improper performance of their duties.

Keywords: crime, patient, failure to provide medical care, medical worker, failure to perform professional duties, socially dangerous act, negligence, criminal liability, injury, failure to provide assistance to the patient, special rules, endangerment, negligence, punishment.

Kirish

Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 25-moddasida “Har bir inson o‘zi va oilasining sihat-salomatligi va farovonligini asrash uchun zarur bo‘lgan turmush darajasi, shu jumladan, oziq-ovqat, libos, uy-joy, tibbiy qarov va zarur ijtimoiy xizmat huquqi hamda ishsiz qolganda, betobligida, nogironligida, beva bo‘lib qolganda, qariganida yoki o‘ziga bog‘liq bo‘lmagan holatlarga ko‘ra tirikchilik uchun mablag‘i bo‘lmay qolganda ta‘minlash huquqiga egadir” [1], deb ta‘kidlangan.

Ushbu umumjahon deklaratsiyaning asosiy qoidalari milliy qonunchiligimizga ham implementatsiya qilingan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi. Ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi”, deb mustahkamlangan.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda inson hayoti va sog‘lig‘ini ishonchli muhofaza qilish, aholiga ko‘rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatini tubdan yaxshilashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. O‘zbekistonda jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish sohasidagi davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishlarini belgilab bergan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farnoni bilan tasdiqlangan 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi sud-huquq tizimini isloh qilishning tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan bosqichi bo‘ldi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi PQ-3723-son qarori bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish konsepsiyasining birinchi yo‘nalishida O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidagi fuqarolarning huquqlari va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarini

samarali himoya qilishga to‘sqinlik qiladigan huquqiy bo‘shliqlar, qarama-qarshiliklar va «oq dog‘lar»ni bartaraf etish hamda Jinoyat kodeksida qo‘llaniladigan atama va tushunchalarni ularning mazmuniga aniq ta‘rif berish va yagona shaklda qo‘llash orqali takomillashtirish ushbu sohani rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanganligi diqqatga sazovordir.

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili”, “Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”, “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturlari doirasida aholiga malakali tez tibbiy yordam ko‘rsatish, tibbiy yordam sifatini oshirish, tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, kasalliklarni barvaqt aniqlash, ularni masofadan profilaktika qilish, sog‘liqni saqlash tizimini malakali kadrlar bilan ta‘minlash va ularning salohiyatini oshirish, tibbiyot xodimlarining kasbiy xatosini aniqlashning ta‘sirchan tizimini joriy etishga oid tadbirlar majmui belgilangan.

Ushbu islohotlar sharoitida inson hayoti va sog‘lig‘ini jinoyat qonuni yordamida muhofaza qilish ham tobora dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan tibbiyot xodimlari tomonidan o‘z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik inson hayoti va sog‘lig‘iga xavf solayotgan qilmish sifatida jiddiy ijtimoiy xavf tug‘diradi.

Chunki inson o‘z salomatligi va hayotini buning uchun mas‘ul shaxslarga ishonib topshirgani holda, fuqarolar sog‘lig‘i va hayotini asrab-avaylashi zarur bo‘lgan tibbiyot xodimlari tomonidan o‘z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik oqibatida badanga shikast yetkazilishi yoki jabrlanuvchining o‘lishi mazkur qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu qilmish bir vaqtning o‘zida tegishli xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan tartibga ham tajovuz qiladi.

Darhaqiqat, jinoyatchilik sababi muhim huquqiy va ijtimoiy ahamiyatga ega hisoblanadi. Bir tomondan, jinoyatchilik sabablari jinoyat-protsessual qonunchilik normalariga muvofiq, isbot qilish doirasiga kirsa, boshqa tomondan, jinoyatchilik sabablari unga qarshi kurash choralari samaradorligini oshirishning muhim shartidir. Professor Q.R. Abdurasulova qayd etganidek, “Kriminologiyada sababiyat – eng murakkab muammolardan biridir. Shu sababli unga izchil va mufassal yondashish zarur” [2]. G.R. Rustemovanning ta’kidlashicha, kriminologiyada sababiyat – murakkab jarayon bo’lib, u o’z ichiga sabab, oqibat, ular o’rtasidagi to’g’ridan to’g’ri va qarama-qarshi aloqalarni qamrab oladi [3].

Y.I. Kairjonov jinoyatchilik sabablarini tasniflashni taklif etadi. Jumladan, muallif nazdida “kriminologiyada jinoyatchilik sabablarini uch guruhga bo’lib o’rganish maqsadga muvofiq [4]:

a) umumiy jinoyatchilik sabablari (barcha jinoyatlar uchun umumiy sabablar);

b) turli toifa (maxsus) jinoyatlarning sabablari;

d) alohida jinoyatlar sabablari”.

Material va metodlar

Darhaqiqat, jinoyatchilikning sabab va shart-sharoitlari kriminologiya fani o’rganadigan markaziy masalalardan biri bo’lib, u jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini ta’minlaydi, shuningdek, jinoyatchilikni profilaktika qilish, aybdor shaxsini o’rganish va uni qayta tarbiyalashda ham muhim omil sanaladi.

G. Kuanaliyeva qayd etganidek, jinoyatchilik sababini aniqlash hamda jinoyatlarini samarali individual profilaktika qilish uchun jinoyatchi shaxsini o’rganish zarur. Inson shaxsiga xos bo’lgan qarash, maqsad va yo’nalishlar singari subyektiv omillarni aniqlash muhim ahamiyatga ega [5].

G.R. Rustemova Qozog’iston davlati misolida so’nggi yillardagi doimiy ish o’rniga ega bo’lgan xodimlarda ishni yo’qotish xavfining ortishini, o’z navbatida, ruhiy beqaror

muhitni shakllantirishi, alohida shaxslarga salbiy ta’sir ko’rsatishini qayd etib o’tadi hamda ushbu jarayon sabablarini iqtisodiy qiyinchiliklarning axloqiy qadriyatlardagi mo’rtlik, qonunga itoatkorlik ruhidagi faoliyatning istiqbolsizligi, davlat tuzilmalariga bo’lgan butkul ishonchsizlik va jinoyat olami vakillariga murojaat etish bilan izohlaydi [6]. O’zbekiston misolida aytish mumkinki, so’nggi yillarda, ayniqsa, iqtisodiy islohotlar o’z samarasini berishi natijasida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va huquqiy tizimda barqarorlikka erishildi. Bu, o’z navbatida, jinoyatchilikka qarshi kurashni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini bermogda.

Shuningdek, adabiyotlarda shaxs salomatligi sohasidagi asosiy muammolar ko’p hollarda fuqarolarning ekologiya va sanitariya-gigiyena bilimlarga nisbatan ehtiyotsiz va beparvo munosabatda bo’lishi bilan kelib chiqishi to’g’risidagi fikrlar ham uchraydi [7]. Ayni damda ta’kidlash lozimki, ayrim hollarda tibbiyot xodimlari tomonidan o’z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyati ham aynan sanitariya-gigiyena talablari yetarli darajada bajarilmasligi bilan bog’liq. Bu, asosan, sanitariya-gigiyena nazorati xodimlarining o’z majburiyatiga nisbatan sovuqqonligi, ushbu sohada tibbiy bilimlarning yetarli darajada targ’ib qilinmasligi kabi omillar bilan izohlanadi.

Aksariyat xorijiy olimlar mazkur mavzu bo’yicha tadqiqotlar olib borib, kasbiy majburiyat va burch boshqa sohalardan ko’ra ko’proq tibbiyot xodimlariga nisbatan taalluqli degan xulosaga kelishgan. Ular, jumladan, tibbiyot xodimlari tibbiyotning imkoniyatlari hamda bemorning haqiqiy ahvoli baholash va yakuniy qaror qabul qilishda murakkab dilemmani boshdan kechirishadi, deb hisoblashadi.

O’zbekiston Respublikasi Oliy sudi ma’lumotlariga ko’ra, tibbiyot xodimlari tomonidan o’z vazifalarini bajarmasligi yoki lozim darajada bajarmasligi jinoyati uchun respublikamizda 2017-yilda 66 nafar, 2018-yilda

101 nafar, 2019-yilda 90 nafar, 2020-yilda 102 nafar, 2021-yilning 9 oyida esa 96 nafar shaxs sudlangan. Mazkur raqamlarga mos ravishda mamlakatimizda 2017-yilda 105 ta, 2018-yilda 146 ta, 2019-yilda 113 ta, 2020-yilda 143 ta, 2021-yilning 9 oyida esa 91 ta jinoyat ishi ko'rilgan [8]. Bundan ko'rinib turibdiki, tibbiyot xodimlari tomonidan sodir etiladigan jinoyatchilik respublikamizda yildan yilga o'sib bormoqda. Bu esa ushbu jinoyatlarga qarshi kurash tizimini yanada takomillashtirish zarurati mavjudligini ko'rsatadi.

Bizga ma'lumki, jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha davlatimiz tomonidan keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmogda. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Inson salomatligini muhofaza qilish borasida so'nggi vaqtda olib borayotgan ishlarimizga qaramasdan, afsuski, joylarda ko'plab muammolar hamon saqlanib qolmogda. Ana shularni hisobga olib, hududlar aholisi uchun qulay bo'lgan, sifatli va zamonaviy tibbiy yordam ko'rsatish, kasalliklarni barvaqt aniqlash bo'yicha boshlagan ishlarimizni izchil davom ettiramiz", deb ta'kidlangan edi [9].

Kasb yuzasidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining kelib chiqish sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlar xususida so'z yuritganda, mazkur jinoyatning aksariyat hollarda tibbiyot sohasida sodir etilishidan kelib chiqib, ushbu soha xususiyatidan kelib chiqqan holda, jinoyat sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlarga to'xtalib o'tish lozim.

Ayni damda shaxslarning huquqlarini himoya qilish sohasida paydo bo'ladigan munosabatlar huquqning ko'plab tarmoqlari bilan tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi professional huquqni buzishlar uchun ayrim tibbiyot xodimlari va davolash-profilaktika muassasalari xodimlarini ma'muriy, intizomiy, jinoiy, fuqarolik (mulkiy) javobgarlikka tortishni nazarda tutadi [10].

Tadqiqot natijalari

Sog'liqni saqlash tizimida islohotlar 1998-yil 10-noyabrdagi PF-2107-son "O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish Davlat dasturi to'g'risida"gi Farmoni qabul qilinishi bilan bog'liq. Mazkur farmon bilan sog'liqni saqlash vazirligi oldiga qo'yilgan vazifalar va mas'uliyat har bir rahbardan, tibbiyot xodimidan fidoyilik, har kunlik mehnatni talab etadi va pirovardida xalqimiz salomatligini saqlash kabi muqaddas burchni bajarishga zamin yaratib beradi.

Shu bilan bir qatorda, so'nggi yillarda Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tashabbusi bilan O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida aholining barcha qatlami, ayniqsa, uzoq qishloq aholisiga yuqori sifatli tibbiy xizmat ko'rsatish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar davlat siyosatining bosh maqsadiga aylangan. Shu maqsadda tibbiyot sohasining barcha yo'nalishlarini kompleks rivojlantirish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar qamrab olingan 100 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, o'tgan davrda 1283 ta tez tibbiy yordam avtotransport vositalari xarid qilindi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-apreldagi PQ-2863-son "Sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashish, xususiy tibbiyot muassasalarining aholiga sifatli tibbiy xizmat ko'rsatishi uchun zarur sharoit yaratildi.

Ushbu qarorda sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektor tomonidan ko'rsatilayotgan xizmat turlarini yanada kengaytirish ko'zda tutilgan. Xususan, ayni paytgacha xususiy tibbiyot muassasalariga 177 turdagi tibbiy xizmatlarning atigi 50 tasiga ruxsat etilgan bo'lib, qolganlari taqiqlangan edi. Mazkur qarorga binoan, endi ularga tibbiy xizmatlarning deyarli barcha turlarini ko'rsatishga ruxsat berildi. Ruxsat etilgan tibbiy xizmat tur-

lariga kardiojarrohlik, neyrojarrohlik, mikrojarrohlik, onkologiya, anesteziologiya va reanimatologiya, gelmintologiya, intervitsion kardiologiya, immunobiologik va immunoferment tashxis qo'yish, qon-tomir, torakal va abdominal jarrohlik hamda tibbiyot sohasida talab yuqori bo'lgan boshqa yo'nalishlar kiritildi.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning xususiy tibbiyot muassasalarini rivojlantirishga oid qaroridan so'ng O'zbekistondagi xususiy klinikalar soni so'nggi yilda 3040 tadan 4073 taga oshdi. Mamlakatimiz tibbiyoti tarixida birinchi marta xususiy klinikalarga deyarli barcha yo'nalishlarda, xususan, abdominal jarrohlik, torakal jarrohlik, neyroxirurgiya, onkologiya, travmatologiya va bolalar jarrohligi bo'yicha litsenziya berishga ruxsat etildi. Milliy emlash kalendari bo'yicha bolalar 12 ta boshqariladigan infeksiyaga qarshi davlat hisobidan profilaktik emlanadi. Yuqumli kasalliklarga qarshi emlash uchun sarflanadigan mablag'lar to'liq davlat budjeti hisobidan qoplanib, emlash qamrovi 99,5 foizga yetkazildi. Natijada 2017-yil Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti tomonidan O'zbekiston qizamiq va qizilcha kasalliklaridan xoli hudud deb e'tirof etildi [11].

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev 2017-yil 6-yanvarda sog'liqni saqlash sohasining bir guruh yetakchi mutaxassislari bilan uchrashuvida "Sog'liqni saqlash sohasini isloh qilish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biridir", deb ta'kidladi. "Bugun zamon o'zgarmoqda, odamlarning talabi oshib bormoqda. Xalqimizning tibbiy madaniyati yuksalib, eng so'nggi usul va rusumlarda tibbiy xizmat ko'rsatilishini istaydi. Bizga shu ham bo'laveradi, degan tushuncha endi o'z umrini o'tab bo'ldi. Bu barcha sohalar qatori tibbiyot sohasiga ham bevosita daxldor. Shu bois soha xodimlari tibbiyotning eng ilg'or, zamonaviy yutuqlarini, davolash usullarini o'zlashtirmog'i zarur. Erishilgan yutuqlarga mahliyo bo'lib o'tirish taraqqiyot yo'lidagi eng katta g'ovdir".

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-avgustdagi PQ-3894-son "O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlashni boshqarishning innovatsion modelini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Innovatsion sog'liqni saqlash milliy palatasi tashkil etildi.

Uning zimmasiga, shu jumladan, tibbiyot xodimlarining obro'sini, ushbu kasb nufuzi va mamlakatimiz sog'liqni saqlash tizimida korupsiya ko'rinishlariga barham berish hamda ularning oldini olish, ularning tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlash choralari ko'rish, tibbiyot xodimlari kasbiy malaka darajasi, shuningdek, ularning ko'nikmalari zamonaviy talablar va jahonning eng yaxshi amaliyotiga muvofiqligi ustidan, shu jumladan, ular faoliyatini yakka tartibda litsenziyalashni joriy etish orqali ta'sirchan monitoring tizimini yo'lga qo'yish, tibbiyot xodimlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ushbu sohaga zamonaviy standartlarni joriy etish, tibbiyot xodimlarining xatolari, kasalliklarni noto'g'ri diagnostika qilish va davolash holatlarini kamaytirishning ta'sirchan mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish kabi vazifalar yuklatildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-noyabrdagi PQ-4007-son "Davlat tibbiyot muassasalari va sog'liqni saqlashni boshqarish organlari xodimlarini moddiy rag'batlantirishni kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida davlat tibbiyot muassasalari tibbiyot va farmatsevtika xodimlarining mehnatiga haq to'lash miqdorlari 2018-yil 1-dekabrdan 1,2 baravar va 2019-yil 1-apreldan 1,15 baravar bosqichma-bosqich oshirildi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrdagi PF-5590-son "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi muhim qadam bo'ldi. Farmon asosida "2019–2025-yil-

larda O'zbekiston Respublikasining sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" hamda amalga oshirish samaradorligini aniqlash indikatorlari tasdiqlandi.

Guvohi bo'lganimizdek, mamlakatimizda tibbiyot sohasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimizning ushbu sohani rivojlantirish, uni tubdan isloh qilishga qaratilgan qator farmon va qarorlari qabul qilindi. Bu borada birlamchi tibbiyot xizmati, shoshilinch va tez tibbiy yordam, ixtisoslashtirilgan tibbiy xizmat, xususiy tibbiyot, aholining reproduktiv salomatligini asrash kabi yo'nalishlar ustuvor vazifa qilib belgilangan.

2016-yil bilan qiyoslaganda, o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Joriy yilda oilaviy poliklinikalar 793 taga ko'paydi. Tun-u kun faoliyati ko'rsatadigan 793 ta qishloq oilaviy poliklinikasi tashkil etilib, ularda tez tibbiy yordam shoxobchasi hamda kunduzgi stasionarlar ochildi. Onalar o'limi 19 tadan 18,2 taga tushdi. Sil bilan kasallanish keskin kamaydi. Respublika ixtisoslashtirilgan tibbiyot markazlari hududlarga 2407 marta chiqdi, vaholanki, 2016-yilda bu raqam 500 ta bo'lgan edi. O'tgan yili ularning xizmatidan 30 ming kishi foydalangan bo'lsa, joriy yil bu ko'rsatkich 220 mingga yetdi. 99 nafar malakali shifokor xorijdan yurtimizga qaytib kelib, endilikda davlatimizga xizmat qilmoqda.

Tibbiyot tizimidagi muammo va kamchiliklarni hududlar kesimida tahlil qilganda, joylardagi tibbiyot muassasalarining kadrlar ta'minoti va salohiyati yetarli emasligi, ya'ni bugungi kunda mamlakatimizda 11 mingdan ziyod shifokor yetishmasligi sababli yangidan tashkil etilayotgan tibbiyot muassasalari tomonidan aholiga sifatli tibbiy yordam ko'rsata olinmayotgani ko'rinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev raisligida 2018-yil 9-noyabr kuni sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish, hududlar aholisini sifatli tibbiy xizmat bilan qamrab olish, tibbiyot muassasalari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash borasi-

dagi islohotlar natijalarini tahlil qilish va istiqboldagi ustuvor vazifalarni belgilashga bag'ishlab o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ham barcha islohotlardan asosiy maqsad odamlar hayotini yaxshilash ekani, sifatli tibbiy xizmat bu borada muhim o'rin tutishi ta'kidlandi. Keyingi ikki yilda Prezidentning sohaga oid 50 ta farmon, qaror va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining 70 dan ziyod qaror va farmoyishlari qabul qilindi. 6 ta yangi ilmiy-amaliy tibbiyot markazi tashkil etilib, ularning soni 16 taga yetdi. Xalqimizga yanada qulay bo'lishi uchun hududlarda ularning 10 ta filiali ish boshladi. Tuman va shahar shifoxonalarida 306 ta yangi ixtisoslashgan bo'limlar, 1 ming 200 ta tez tibbiy yordam shoxobchasi ochildi. 2018-yilda tibbiyot sohasiga davlat byudjetidan 2017-yilga nisbatan 40 foiz ko'p mablag' ajratildi.

2018-yilda Prezidentning Virtual qabulxonasiga tibbiyot sohasiga doir 45 mingdan ziyod murojaat kelib tushgani bu sohada hali muammolar borligini ko'rsatmoqda. Masalan, birlamchi tibbiy-sanitariya yordami tizimi, tuman markaziy shifoxonalarining moddiy-texnika bazasi va malakali kadrlar bilan ta'minlanish darajasi talabga javob bermaydi. Buning oqibatida hududlardagi bemorlar katta mablag' sarflab, Toshkent shahriga kelish yoki chet davlatlarga borishga majbur bo'lmoqda.

Tadqiqot natilari tahlili

Jinoyatchilik, shu jumladan, tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining sabablarini shartli ravishda umumiy va maxsusga ajratgan holda o'rganishimiz mumkin:

1. Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining umumiy sabablariga uning sodir etilishiga turtki bo'lgan obyektiv sabablar, jumladan, tibbiyot xodimlari tomonidan vazifalarni lozim darajada bajarishni ta'minlashga oid qonunchilik normalaridagi kamchiliklar, aholiga xizmat ko'rsatish sohasida tegishli ruxsat beruvchi yoki taqiq o'rna-

tuvchi tizimlarni huquqiy ta'minlash darajasining yetarli emasligi, aholi ongida tibbiy bilimlar sayozligi, mavjud ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy vaziyat, ayrim munosabatlarning yetarli darajada tartibga solinmaganligi kabi holatlarni ko'rsatishimiz mumkin.

2. Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining maxsus sabablariga aniq vaziyatda mazkur jinoyatni sodir etishga turtki bo'lgan jinoyatchi ruhiyati va ichki dunyosi bilan bog'liq bo'lgan subyektiv omillar kiradi. Jumladan, muayyan vaziyatda jinoyatchi shaxsiga xos bo'lgan ruhiy-psixologik omillar, xususan, tibbiyot xodimlarining o'z vazifalariga nisbatan sovuqqonlik, mas'uliyatsizlik, ayrim xodimlarning kasb va huquqiy madaniyatining pastligi, korrupsiyaviy sabablar, jinoyatlar latentligi, viktimologik omillar va shu kabilar kiradi.

Adabiyotlarda, shuningdek, huquqbuzarliklarning obyektiv va subyektiv sabablarini harakatga keltiruvchi, rivojlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi jinoyatchilikning subyektiv sabablari va shart-sharoitlari (aholining demografik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari – xarakteri, yoshi, jinsi va boshqa xususiyatlari) hamda jinoyatchilikning obyektiv sabablari va shart-sharoitlarini (huquqiy, texnik tartibni tashkillashtirishdagi kamchiliklar va h.k.) ham farqlaydilar [12].

Jinoyatchilik shart-sharoitlari esa jinoyatchilik sabablari yuzaga kelishiga turtki bo'luvchi, imkon yaratuvchi hodisalar bo'lib, adabiyotlarda ularni bir vaqtda yuzaga keladigan, zaruriy va yetarli shart-sharoitlarga bo'lish taklif qilinadi [13].

Y.V. Chufarovskiy bu haqda "jinoyat sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar deganda, jinoyatni bevosita keltirib chiqarmaydigan, biroq ularning mavjudligi shaxsda jinoyat sodir etish tuyg'usini shakllantiruvchi real faktlar tushuniladi" [14], deb yoza-di. Ushbu faktlar turli aniq jinoyatlarga taalluqli bo'lib, ijtimoiy munosabatlarning turli sohalari qa'rida shakllanadi. Jinoyatchilik

shart-sharoitlarini aniqlash uning sabablarini topish va jinoyatni fosh etishga nisbatan ancha oson kechadi. Aksar hollarda jinoyatchilik shart-sharoitlari jamiyatning ijtimoiy va siyosiy hayoti yuzasida bo'ladi.

Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining shart-sharoitlari sifatida yuqori turuvchi organlar tomonidan nazoratning sustligi, jazoning muqarrarligi lozim darajada ta'minlanmasligi, xodimlarning o'zaro aybini yashirishi va hokazolarni kiritishimiz mumkin. Shuningdek, amaldagi qonunchilikdagi ayrim kamchiliklar, ba'zi ijtimoiy munosabatlarning huquqiy jihatdan yetarli darajada tartibga solinmaganligi ham tibbiyot xodimlarining o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining sodir etilishiga turtki bo'lmoqda.

Qolaversa, tibbiyot xodimlari tomonidan sodir etilgan jinoyatlar o'rganilganda, O'zbekiston Respublikasi JK 116-moddasi bo'yicha chiqarilgan 200 ta hukmning, asosan, oliy (66 %) yoki o'rta maxsus (34 %) ma'lumotga ega, muqaddam sudlanmagan (100 %), oilali (72 %) shaxslarga tegishli ekanligini ko'ramiz (Ushbu statistik ma'lumot Respublika bo'yicha to'plangan 200 ta jinoyat ishi materiallari tahlili asosida aniqlangan). Bu esa tibbiyot xodimlari muqaddam ijtimoiy foydali faoliyat bilan band bo'lib, jamiyatga muayyan foyda keltirganligi, ushbu jinoyat subyektlari kasb egalari bo'lishi, qoida tariqasida ehtiyotsizlik orqasidan birinchi marotaba jinoyat sodir etishi hamda o'z qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lishlarini hisobga olib, ularga nisbatan tayinlanadigan jinoiy jazolarning liberallashtirilishi maqsadga muvofiq.

Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyati sodir etilishining asosiy sabab va shart-sharoitlaridan biri sifatida huquqiy bilimning yetishmasligi, huquqiy ong va savodxonlik darajasining pastligini ham alohida ko'rsatib o'tish lozim.

Bunga misol tariqasida quyidagi hukmni keltirish mumkin. D. avtohalokat tufayli Denov tumanidagi 2-shifoxonaga keltiriladi. D.ning ahvoli yomonligi sababli shifokor S. zudlik bilan operatsiya o'tkazish lozimligini aytadi. Shunda "narkoz" qilishi lozim bo'lgan mutaxassis yo'qligi uchun S.ning o'zi bu ishni amalga oshiradi. Operatsiya muvaffaqiyatli chiqqan bo'lsa-da, "narkoz" noto'g'ri qilinishi natijasida bemor koma holatiga tushib qoladi va ertasi kuni shifoxonada olamdan o'tadi. Sud jinoyat ishini ko'rib, shifokor S.ning qilmishida tibbiyot xodimining o'z vazifasini lozim darajada bajarmaslik alomatlari mavjud deb hisoblaydi va qilmishni JK 116-moddasi uchinchi qismi bilan kvalifikatsiya qilib, tegishli jazo tayinlagan [15].

Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyati sodir etilishining shart-sharoitlarini quyidagicha tasniflashimiz mumkin:

a) jinoyat sodir etilishiga turtki beruvchi shart-sharoitlar (kasbiy bilimlarning yetarli emasligi, tibbiyot xodimlarining o'z vazifalariga loqaydligi, korxona, muassasa, tashkilotlarda xodimlar ustidan nazoratning samarali emasligi);

b) jinoyat sodir etilishini qulaylashtiruvchi shart-sharoitlar (ayrim tibbiyot xodimlarining huquqni muhofaza qilish organlari nazoratidan chetda qolishi va b.q.);

d) jinoyatning latentligini ta'minlovchi shart-sharoitlar (tibbiyot xodimlarining bir-birini qo'llab-quvvatlashi, fuqarolarning huquqiy va tibbiy ongining pastligi va h.k.) va b.q.

Yuqoridagilar bilan bir qatorda adabiyotlarda aynan tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik bilan bog'liq jinoiy qilmishlarning sodir etilishi shart-sharoitlari to'g'risidagi so'z borganda, korrupsiyaviy omillarni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik lozimligi qayd etiladi [16].

Bu esa, o'z navbatida, mazkur jinoyat sodir etilishiga qonunga hurmatsizlik, huquqiy madaniyatning yetishmasligi ham sabab bo'lishini ko'rsatadi. Bu borada O'zbekis-

ton Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Qonunlarga hurmat odamlarimizning huquqiy ongi va madaniyati asosida shakllanadi. Ya'ni ayrim kishilar jazodan qo'rqib, qonunga itoat etsa, boshqalar bolalikda olgan tarbiyasiga ko'ra qonunni hurmat qiladi. ... Biz jamiyatimizda shunday huquqiy madaniyatni shakllantirishimiz kerakki, unga muvofiq, Konstitutsiya va qonunlarga amal qilish, boshqalarning huquq va erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish majburiyat emas, balki kundalik qoida va odatga aylanishi shart. Muxtasar qilib aytganda, fuqarolarimiz qonunlarni buzishdan ko'ra, ularga amal qilishdan manfaatdor bo'lishlari lozim" [16].

Tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining sabablari va shart-sharoitlari umumiy jinoyatchilikning tarkibiy qismi sifatida umumiy va ayni damda jinoyatchilikning mustaqil turi sifatidagi o'ziga xos jihatlari bilan tavsiflanuvchi alohida xususiyatlarga ega.

Bu borada Y.K. Senekosova mazkur jinoyatlar uchun latentlik, fosh etilish darajasining pastligi, jinoyatning subyektiv tomonini aniqlashning mushkulligi, korporativ xususiyatga egaligi, tibbiy hamjamiyatning yopiqligi, shuningdek, ushbu jinoyatlarni ko'rib chiqish va tergov qilishning murakkabligi, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tayyorgarlik darajasi pastligi kabilar xosligi haqida yozadi [17].

Har bir davlat uchun jinoyatchilik tuzilishi va murakkabligidan qat'i nazar, jinoyatchilikning oldini olish va unga imkon beruvchi shart-sharoitlarni bartaraf etish muhim hisoblanadi [18].

Xulosalar

Xulosa sifatida tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining kelib chiqish sabablarini tahlil qilish quyidagi taklif va xulosalarga kelish imkonini berdi:

birinchidan, tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmas-

lik jinoyatining ijtimoiy xavfliligi aybdorning o'z kasbiga, unga davlat va jamiyat tomonidan ishonib yuklangan kasb majburiyatlariga nisbatan mas'uliyatsizlik, ehtiyotsizlik bilan yondashishi natijasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga putur yetishida namoyon bo'ladi;

ikkinchidan, sog'liqni saqlash tizimida korrupsiya ko'rinishlariga barham berish va ularning oldini olish, ularning tibbiyot sohasi ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlash choralari ko'rish lozim;

uchinchidan, tibbiyot xodimlarining kasbiy malaka darajasi, shuningdek, ularning ko'nikmalari zamonaviy talablar va jahonning eng yaxshi amaliyotiga muvofiqligi ustidan, shu jumladan, ular faoliyatini yakka tartibda litsenziyalashni joriy etish orqali ta'sirchan monitoring tizimini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq;

to'rtinchidan, tibbiyot xodimlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ushbu sohaga zamonaviy standartlarni joriy etish, tibbiyot xodimlarining xatolari, kasalliklarni noto'g'ri diagnostika qilish va davolash holatlarini kamaytirishning ta'sirchan mexanizmlarini ishlab chiqish lozim;

beshinchidan, birlamchi tibbiy-sanitariya yordami tizimi, tuman markaziy shifoxonalari moddiy-texnika bazasi va malakali kadrlar bilan ta'minlanishi zarur;

oltinchidan, tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining shart-sharoitlari sifatida yuqori turuvchi organlar tomonidan nazoratni kuchaytirish zarur;

yettinchidan, tibbiyot xodimlari tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning latentlik darajasi yuqoriligi, fosh etish darajasining pastligi, jinoyat subyektiv tomonini aniqlashning mushkulligi, korporativ xususiyatga egaligi, tibbiy hamjamiyatning yopiqligi, shuningdek, ushbu jinoyatlarni ko'rib chiqish va tergov qilishning murakkabligi, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tayyorgarlik darajasi pastligi uchun tibbiyot xodimlarining qilmishlari uchun maxsus tergov qilish boshqarmalarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Yuqorida bildirilgan takliflarning amalga oshirilishi tibbiyot xodimlari tomonidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatining kelib chiqish sabablarini kamaytiradi va jinoyatchilikni oldini olish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Universal declaration of human rights. Available at: https://unicode.org/udhr/d/udhr_uzn_cyrl.txt/.
2. Abdurasulova Q.R. *Kriminologiya [Criminology]*. Tashkent, TSUL, 2007, p. 37.
3. Rustemova G.R. *Kriminologicheskiye problemy preduprezhdeniya prestupleniy v sfere meditsinskogo obsluzhivaniya naseleniya [Criminological problems of crime prevention in the field of medical care for the population]*. Almaty, 2003, p. 28.
4. Kairjanov Ye.I. *Kriminologiya [Criminology]*. Almaty, 2000, p. 288.
5. Kuanalieva G. *Kriminologicheskaya kharakteristika lits, sovershayushhikh posyagatel'stva na zdorov'ye cheloveka [Criminological characteristics of persons committing encroachments on human health]*. *Vestnik TSUL*, Tashkent, 2009, no. 3, pp. 99–100.
6. Satpaeva H.K. *Valeologiya – nauka o zdorov'ye. Perspektivy yeye razvitiya v Kazakhstane [Valeology is the science of health. Prospects for its development in Kazakhstan]*. Almaty, 1998, p. 10.
7. Scanlon A., Murphy M. Medical futility in the care of non-competent terminally ill patient: nursing perspectives and responsibilities. *Australian Critical Care*, 2014, May, vol. 27, iss. 2, pp. 99–102.

8. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi [Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis]. *Xalq so'zi – People's word*, 2017, December 22.
9. G'afurova N.E. Sog'liq – salomatlikka bo'lgan huquq va bioetika [Health – the right to health and bioethics]. Tashkent, TSUL, 2008, p. 8.
10. Agzamov A.A. Sog'liqni saqlash tizimida olib borilayotgan islohotlar [Reforms in the healthcare system]. Right on health. Proceedings of the Scientific and Practical Conference. Tashkent, TSUL, 2008, pp. 106–110.
11. Kriminologiya [Criminology]. Ed. V.E. Eminova. Moscow, 1997, p. 19.
12. Kovalev M.I. Pravo na zhizn' i pravo na smert' [Right to extradite and right to die]. *State and law*, Moscow, 1992, no. 7, p. 26.
13. Chufarovskiy Yu.V. Kriminologiya [Criminology]. Moscow, 2002, p. 18.
14. Archive materials of the Denov district court on criminal cases. 2009.
15. Maulenov G.S. Osnovnyye kharakteristiki prestupnosti v Respublike Kazakhstan [The main characteristics of crime in the Republic of Kazakhstan]. Almaty, 1999, p. 210.
16. Mirziyoyev Sh.M. Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir [An educated generation is a guarantee of a great future, an entrepreneurial nation is a guarantee of a prosperous life, and friendly cooperation is a guarantee of development]. Speech at the solemn ceremony dedicated to the 26th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Available at: www.uza.uz/.
17. Senekosova Ye.K. Professional'naya nekompetentnost' i nedobrosovestnost' pri okazanii meditsinskoy pomoshhi: kriminologicheskiye i ugovovno-pravovyye aspekty [Professional 'incompetence' and dishonesty' in the provision of medical care: criminological and criminal law aspects]. Abstract of PhD thesis. Omsk, 2018, p. 10.
18. Niyozova S.S. Prevention of crime in the family and the role of victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, pp. 3960–3969.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.